

УДК 811.162.1:371.315

МІЖМОВНІ ПОРІВНЯННЯ ПОЛЬСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ: ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Гольтер І. М.

Дніпровський державний технічний університет

У статті йдеться про міжмовні порівняння під час навчання польської мови в українськомовній аудиторії. Наголошено, що сучасна теорія та практика навчання польської мови як іноземної має належну методичну базу. Виокремлено лінгвістичні проблеми, які виникають під час навчання польської мови українськомовних студентів.

Ключові слова: міжмовні порівняння, польська мова як іноземна, теоретичні і практичні проблеми навчання, лінгводидактика.

Гольтер І. М. Межъязыковые сравнения польского и украинского языков: лингводидактический аспект. *Статья посвящена межъязыковым сравнениям в процессе обучения польскому языку украиноязычных студентов. Отмечено, что современная теория и практика обучения польскому языку как иностранному имеет надлежащую методическую базу и широкий выбор технологий преподавания. Подчеркивается, что особенного внимания заслуживают лингвистические вопросы родства родного и чужого языков.*

Ключевые слова: межъязыковые сравнения, польский язык как иностранный, теоретические и практические проблемы преподавания, лингводидактика.

Holter I. M. Interlanguage comparison of Polish and Ukrainian languages: didactical aspect. *The article deals with the importance of interlanguage comparison in teaching Polish for Ukrainian-speaking students. The author identifies a number of unsolved linguistic problems that arise while teaching Polish as a foreign language. Special attention is paid to the affinity of native and foreign languages.*

Key words: interlanguage comparison, Polish as a foreign language, theoretical and practical problems of teaching, didactical methods of teaching.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Вивчення проблем крос-культурної комунікації, зокрема проблемних аспектів навчання близькоспоріднених мов, є зараз перспективним напрямом досліджень як у практичному, так і теоретичному плані. Слід звернути увагу, що зіставлення мовних систем близькоспоріднених мов значно складніше, аніж порівняння мов, які не належать до однієї групи. Як вважає Н. Н. Трошина, «у процесі міжкультурної комунікації поширеними є випадки такої парадоксальної ситуації: перебої відбуваються тим імовірніше, чим ближчими є культури одна до іншої (в суто мовному плані), тобто при значній (але не повній) спільності культурем (соціокультурних правил мовленнєвої поведінки) і біхевіорем (реалізації культурем)» [4, 61]. З нею важко не погодитися. Адже помітити значні культурні відмінності набагато легше, ніж побачити лінгвістичні тонкощі та нюанси генетично споріднених культур і мов.

Мета статті – обґрунтувати лінгводидактичні принципи навчання українськомовних студентів польської мови як іноземної крізь призму міжмовних порівнянь.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі **завдання:** з'ясувати специфіку міжмовних порівнянь під час навчання польської мови в українськомовній аудиторії; виокремити лінгвіс-

тичні проблеми, які виникають під час навчання польської мови українськомовних студентів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема навчання споріднених мов ґрунтується насамперед на дослідженні мовних контактів і зв'язків, які мають у мовознавстві давні й міцні традиції. Існує низка фундаментальних праць, присвячених цьому важливому питанню. Серед них доробки А. Кримського, О. Потебні, П. Житецького, О. Шахматова, Л. Булаховського. Робота продовжується і останні кілька десятиліть. Зокрема, М. Кочерган, Л. Ставицька, О. Хорошковська, М. Пентилюк говорять про необхідність створення нових програм, підручників і методичних посібників, які б задовольняли сучасні вимоги навчання іноземної мови. У їхній основі – контрастивно-альтернативний метод, згідно з яким навчання базується на визначенні спільних рис і відмінностей кожної мови.

Авторами досліджень, у яких акцентовано на викладанні комунікативних труднощів між представниками різних культур, навіть таких близьких, як польська та українська, є відомі вчені-лінгвісти: А. Вежбицька, В. Волкан, М. Коул, Г. Маркус, Е. Холл, Г. Хофстед, Ф. С. Бацевич, Д. Б. Гудков, П. М. Донець, В. В. Жайворонок.

Проблеми навчання саме близькоспоріднених мов, крос-культурної комунікації, механізми утворення культурологічних лакун під час взаємодії близькоспоріднених мов вивчені ще недостатньо. Незважаючи на деякі напрацювання, репрезентовані науковими розвідками О. П. Садохіної, В. В. Сафонові, С. Г. Тер-Мінасової, В. П. Фурманової, вони

залишаються на периферії. Крім того, майже не дослідженим вважають питання сутності контрастно-альтернативного вивчення мов.

У межах запропонованої статті предметом дослідження є висвітлення сутності використання міжмовних порівнянь на лексико-семантичному рівні в лінгвокультурологічному аспекті під час навчання польської мови українськомовних студентів. Це і визначає актуальність дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загалом окреслену проблему можна розглядати на кількох рівнях – лексико-семантичному, морфологічному та синтаксичному. Тільки поєднуючись, вони дозволяють дати студентам належні мовні знання і виробити відповідні навички засвоєння польської мови.

Передусім комплексний підхід передбачає розгляд лексико-семантичного рівня. Лексичні поняття, введені до програми навчання польської мови, можна поділити на три групи: 1) лексичні поняття, що входять до лексичної парадигми на рівні семантики слова; 2) лексичні поняття, пов'язані з уживанням лексем у різних сферах спілкування; 3) лексичні поняття, пов'язані з розвитком словникового складу, з походженням української лексики.

Близькоспорідненість української та польської мов, схожість їхніх структур майже на усіх мовних рівнях і разом з тим наявність розбіжностей зумовлюють необхідність постійного врахування в навчальному процесі як їхніх спільних рис, так і відмінних. Це можна здійснити лише на основі порівняння навчального матеріалу обох мов. Тому в практиці викладання спорідненої мови, на наш погляд, доцільно використовувати аналогії та міжмовне порівняння, зокрема зіставлення та протиставлення. Наприклад, навіть коли порівнюються «однакові» за звучанням слова, можна виявити міжмовні омоніми: наприклад: *забути – zapomnieć*.

Мова йде про врахування при навчанні близькоспоріднених мов специфіки національного світосприйняття на лексико-семантичному рівні, тобто на рівні лексико-семантичних полів. Це тим доцільніше, що поля двох мов ніколи повністю не збігаються. Український дослідник М. Кочерган пояснює це так: «якщо уявити собі лексико-семантичне поле як певну мозаїку слів, то вона в різних мовах буде неоднаковою: поля матимуть різну кількість клітинок, не всі клітинки в зіставлених мовах будуть заповненими і те, що в одній мові міститься в одній клітинці, в іншій може бути розподілене між двома чи кількома меншими клітинками» [1, 13].

Досліджуючи цей прийом, М. Шанський і М. Успенський виокремлюють два способи його застосування. Функція прихованого – організація навчального процесу, тому він використовується під час підготовки до уроку; функція відкритого – допомоги в розрізненні мов, тому він застосовується на уроці.

М. Пентиліук називає міжмовне порівняння методом і виділяє два прийоми – зіставлення і протиставлення. На її думку, зіставлення, ґрунтуючись на аналогії, дає можливість підкреслювати спільне в системах двох мов на всіх рівнях їхньої структури, а проти-

ставлення слугує для розрізнення мовних явищ і дає позитивні наслідки під час вивчення частково схожих, протилежних або специфічних мовних явищ [3, 98].

Досить яскраво специфічні властивості мови, а отже, і мовна картина світу виявляються в синонімії та пов'язані з нею різноманітністю конотативних значень слів-синонімів, що засвідчує «своєрідність образного сприймання тих чи інших явищ дійсності різними етносами» [4, 14].

Своєрідність різних мовних картин світу українців і поляків вимагає також враховувати і полісемію, оскільки перенесення, особливо метафоричні, у різних мовах дуже часто не є тотожними.

Власний дослід викладання польської мови засвідчує, що для більшого «заглиблення» студентів в іноземну мову, вироблення у філологів «мовного чуття» доцільно зіставляти внутрішню форму слів-відповідників, тобто спосіб мотивації слова. Це важливо робити тому, що в різних етносах, в різних мовах ознака, покладена в основу назви, є неповторною, як своєрідним і неповторним є сприйняття навколишнього світу кожним народом. Наприклад, укр. *світло* походить від «світ», пол. *jasny* – від значення давньослов'янського «прозорий, який має просвіт». Коли йдеться про явища природи, українці говорять *йде дощ, сніг, поляки – pada (padae) deszcz*.

В. Манакін та М. Кочерган [2; 1] вважають, що розрізнення денотативного значення стає можливим завдяки його внутрішній формі. Коли когнітивний зміст є універсальним, денотативне значення, пов'язане з певною конструкцією чи формою однієї мови, відображає саме її специфіку презентації змісту.

Яскраво репрезентує своєрідність мовних картин світу безеквівалентна лексика, зокрема той її пласт, що прийнято називати словами-реаліями (назви на означення національно-культурних понять): укр. *вишиванка, рушник, писанка, бандура, коломийка, гонак, вареники, галушки, калганівка*; пол. *venator, goral, baca, żurek*.

Важливо акцентувати і на емоційній лексиці. Порівнюючи українську мову з польською, можна помітити, що вона вирізняється багатством емоційно-оцінних засобів, особливо для утворення зменшено-пестливих форм іменників, прикметників, прислівників, навіть дієслів (*криниченька, малесенький, дороженький*), еквівалентів яких в польській мові немає.

«Порівняння, – вважав український педагог К. Ушинський, – слугує основою будь-якого розуміння і будь-якого мислення» [5, 436]. Саме із цієї причини його вважають універсальним методом при вивченні мови, тобто і в теоретичному, і в практичному аспектах.

Таким чином, міжмовне порівняння є одним із ефективних способів дослідження своєрідності концептуалізації світу в різних мовах, а отже, універсальним прийомом при оволодінні іноземною мовою. Порівняння як організувальна основа збагачення мовлення студентів застосовується: під час визначення змісту навчального матеріалу; у процесі планування мовного і мовленнєвого матеріалу; у способах презентації теоретичного матеріалу (із заучуванням визначень і відповідних правил або без нього);

у доборі етнокультурознавчого лексичного матеріалу для вправ; у поясненні національних стереотипів мовленнєвої поведінки та культури спілкування, способах презентації етнокультурознавчих лексичних одиниць; у формулюванні навчальних завдань.

Основним завданням є розвиток і формування мовленнєвих умінь та навичок студентів із попереднім засвоєнням теоретичних основ. Для формування лексичних навичок та мовних умінь студентам пропонують для виконання такі види завдань: вибрати з поданих тлумачень те, яке пояснює лексичне значення запропонованого слова; вибрати серед кількох поданих слів те, яке відповідає поданому тлумаченню; доповнити певні тематичні групи слів, вибравши слово із запропонованих слів; знайти «зайве» слово серед слів-синонімів, що належать до етнокультурознавчої лексики; завершити незакінчене речення, вибравши необхідне слово або словосполучення (пропонуються слова у прямому і переносному значеннях, емоційно забарвлені слова); дібрати до виділеного у реченні багатозначного слова його тлумачення за контекстом; знайти речення з лексичною помилкою; скласти опис-мініатюру, доповнити подані речення необхідними лексемами відповідного значення з поданих слів; прослухавши міні-текст, зрозуміти його зміст, відповісти на запитання до тексту.

Враховуючи спільність багатьох лексичних понять в обох мовах, спираючись на знання рідної мови, студенти досить легко засвоюють польську. Крім того, набувають вміння й досвіду розрізнення міжмовних омонімів та їх використання у власному мовленні. На лексичній основі, таким чином, можна навчати і морфології.

Серед морфологічних проблем навчання польської мови українськомовних студентів можна виділити кілька ключових. Це подібність, але не тотожність деяких відмінкових закінчень та різна реалізація певних граматичних категорій в окремих частинах мови. Найскладнішими є наявність так званої чоловічо-особової категорії. Тут, на нашу думку, варто використовувати когнітивний метод, опертя на який забезпечує вивчення основних принципів побудови мовної системи та свідоме оволодіння правилами мови [6, 54; 7, 140].

Граматичні категорії доцільно пов'язати з категоріями мислення, позаяк наявність у польській мові такого особливого граматичного явища свідчить про певну оригінальну систему категоризації світу поляками. Тому слід навчити студентів протиставляти чоловіків усім іншим і всьому іншому при вживанні форм множини.

З метою закріплення знань і вироблення остаточного уявлення про функціонування цієї категорії затрачають спеціально відведений час аудиторних занять. Студентам пропонують певний алгоритм утворення відповідних форм іменника, прикметника та дієслова, до того ж детально пояснюють принцип роботи з тією чи іншою частиною мови з урахуванням граматичних та фонетичних особливостей, зокрема чоловічо- або нечоловічо-особової, роду, чергування приголосних основи тощо.

Щодо вправ, вони різноманітні: поділити іменники на чоловічо-особові й нечоловічо-особові;

поєднати в пари іменники й відповідні форми; сформувати з поданих слів словосполучення і скласти з ними речення; поєднати в пари іменники й відповідні їм форми числівників, скласти з ними словосполучення; записати подані в дужках дієслова у відповідних формах; написати словами подані цифри числівники.

Труднощі викликає і творення дієслів минулого часу й умовного способу, коли, крім розрізнення чоловічо-особових і нечоловічо-особових форм за допомогою суфіксів *l – ł*, відбуваються зміни тематичного голосного закінчень *-i – -u*.

Для закріплення теми пропонуються такі вправи: поєднати в пари іменники з дієслівними формами минулого часу множини; вжити дієслова в дужках у відповідних формах; скласти речення з поданими дієсловами, щоб вони виступали у формах минулого часу чи умовного способу.

Серед синтаксичних проблем навчання польської мови можна виділити такі: зв'язки у словосполученнях, побудова односкладних речень (зокрема неозначено-особових та узагальнено-особових), утворення пасивних конструкцій, дієприкметників, вираження умовного способу, порядок слів у реченні. При вживанні згаданих конструкцій часто виникають кальки. І хоча студенти загалом знають їхні нормативні відповідники, однак у багатьох випадках вживають синтаксеми, характерні для рідної мови, української.

Особливі складнощі пов'язані зі складним іменним присудком. І в українській, і в польській мові іменна частина такого присудка може бути виражена формами називного або орудного відмінків, але відмінкову форму іменного присудка в порівнюваних мовах визначають різні критерії. Носій української мови може не вловлювати також значеннєвих тонкощів польських підметово-присудкових структур.

Уже із самого початку слід звертати увагу студентів на керування дієслів як вид підрядного синтаксичного зв'язку, що вказує на граматичну залежність одного компонента словосполучення від іншого. Лінгводидакти радять подавати студентам дієслівне керування безпосередньо під час вивчення певного відмінка, і це цілком слушно. Особливо наголошувати на керуванні необхідно тоді, коли в споріднених мовах (польській та українській) слова схожі за звучанням, написанням і значенням, але їхня синтаксична «поведінка» у тексті є різною [6, 7].

Українськомовним студентам важко також утворювати неозначено- та узагальнено-особові речення. На відміну від української мови, у польській мові в цьому випадку використовується безособове речення *pyta się*.

Необхідно акцентувати і на пасивних конструкціях (*strona bierna*), які в польській мові є більш поширеними, ніж в українській, до того ж стилістично марковані. І, на відміну від українських, враховують завершеність або незавершеність, повторюваність дії – доконаний або недоконаний вид. Наприклад: *Film został skrytykowany*. – Фільм був розкритикований (док. вид). *Ta dziennikarka była nagradzona wiele razy*. – Ця журналістка нагороджувалася багато разів або Цю журналістку нагороджували багато разів (недок. вид).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, при навчанні польської мови українськомовних студентів слід удосконалювати традиційні підходи у викладанні, зосереджуючись на формуванні мовних, мовленнєвих і граматичних навичок. Крім того, для ефективного навчання польської мови саме українськомовних студентів не можна залишати поза увагою етнокультурний компонент, який вимагає знання ментальності, особливостей світобачення поляків, їхніх звичаїв та традицій.

Отже, навчання близькоспоріднених мов вимагає врахування їхньої спільності та відмінностей, щоб студенти могли уникнути різних помилок через подібні, але не ідентичні граматичні та синтаксичні структури і оманливу лексичну схожість – міжмовні омоніми.

Перспективи подальших досліджень полягають у подальшому удосконаленні методів навчання студентів близькоспоріднених мов з використанням новітніх лінгводидактичних знахідок та інноваційних педагогічних технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кочерган М. П. Зіставне мовознавство і проблеми мовних картин світу / М. П. Кочерган // Мовознавство. – 2004. – № 5 – 6. – С. 13–18.
2. Манакін В. М. Деякі питання контрастивної лексикології слов'янських мов / В. М. Манакін // Мовознавство. – 2003. – № 4. – С. 34–40.
3. Пентилюк М. І. Вивчення української мови в школах з російською мовою навчання / М. І. Пентилюк. – К. : Рута, 2000. – 128 с.
4. Трошина Н. Н. Лингвистические аспекты межкультурной коммуникации / Н. Н. Трошина // Лингвистические исследования в конце XX в. : Сб. обзоров / ред. Ф. М. Березин – М., 2000. – С. 56–67.
5. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения / К. Д. Ушинский. – М., 1939. – Т. 2. – 456 с.
6. Komorowska H. Metodyka nauczania języków obcych / Hanna Komorowska. – Warszawa : Fraszka Edukacyjna, 2002. – 272 s.
7. Seretny A. Metody nauczania języków obcych a nauczanie języka polskiego – zarys / Anna Serenty, Ewa Lipińska // Z zagadnień dydaktyki języka polskiego jako obcego. – Kraków : Universitas, 2006. – S. 131–155.